
Пётра Васілеўскі

...чалавека, які нарэшце сеў за руль
прыстойнай «іншамаркі»,
зноў загнаць у «жыгуль»
можна толькі пад пагрозаю сьмерці...

Чалавек эпохі нашага Адраджэньня

У савецкі час было прынята лічыць, што мастацтва належыць народу, як зямля калгасу. Нават калі прыняць гэтую вельмі спрэчную тэзу да веры, дык трэба удакладніць: можа і належыць, але не зьяўляецца для народу прадметам першай неабходнасьці. Бо гэта ня бульба, ня сала, не гарэлка. Не, “іншамарка”, нарэшце. І не аўтамат Калашнікава (вельмі патрэбная рэч у некаторых мясьцінах былога СССР).

А з гэтага вынікае, што кожнаму, хто пакаштаваў мастакоўскага хлеба, рана ці позна давядзецца сутыкнуцца з усведамленьнем сваёй незапатрабаванасьці.

У духоўнай сферы, як і ў матэрыяльнай вытворчасці, ёсьць галіны больш і менш прыбытковыя. Ёсьць цалкам нерэнтабельныя, як нерэнтабельная акадэмічная навука ў перыяд першапачатковага назапашваньня капіталу ці рэлігія пры камуністычным рэжыме. “Нерэнтабельнымі” пры жыцьці былі Ван-Гог і Малевіч, а сёньня на іх робяцца вялікія грошы. Разам з тым прыжыцьцёвы посьпех ніколі не бывае гарантыяй пасмяротнай славы.

У вачах аматара хуткіх грошай прыкладное (ці інакш – ужыткавае) мастацтва і дызайн маюць перавагу перад класічнымі увасабленьямі “прыгожага мастацтва” – жывапісам, графікаю, скульптураю. Бо аздабляючы побыт,

Леў ТАЛБУЗІН.

робячы жыццё больш камфортным, мастак-прыкладнік і дызайнер кантактуюць з народам-насельніцтвам, спажыццом-пакупніком вельмі “канкрэтна”, не апелюючы да ягонага інтэлекту. Што зручна, што – не, чалавек адчувае ня розумам, а скурай. Да таго ж, для мноства людзей прыгожа – ня тое, што настраэч прыгожа, а тое, што модна.

Але і ў мастацтве непасрэдна звязаным з жыццём, калі да справы ставіцца сур’ёзна, мусіш вырашаць адвечную дылему: абслугоўваць чужую прыхамаць, падпарадкоўвацца чужому густу, рынкавай кан’юктуры і за паслухмянасць ездзіць на прыстойным самаходзе, альбо, як кажуць, гнуць сваю лінію і з гэтай прычыны з годным выглядам хадзіць пешкам і галодным.

Занадта амбітны творца не абярэ прафесійнай дызайн. Бо нават пры наяўнасці творчага і камерцыйнага поспеху дызайнер ніколі ня мае славы, якая ёсць у моднага жывапісца ці аўтара літаратурных бестселераў.

Таму што на самалётах і аўтамабілях, тэлефонах і тэлевізарах, мэблі і

бытавых прыборах, дзіцячых цацках і іншых рэчах, якія маюць велізарныя, часам мільённыя наклады, ня ставіцца подпіс мастака (дызайнера), які давеў гэтыя рэчы да ладу, знайшоў іхні вобраз і распрацаваў стыль, а вельмі часта і сам тыя рэчы прыдумаў – адно фірмовы знак вытворцы. Хіба што дызайнеры адзеньня – славутыя куцюр’е ды аўтары папулярнай стралковай зброі (“кольт”, “наган”, “калашнікаў”, “узі”) складаюць вынятак з гэтага правілу.

Імёны тых хто напісаў “Бурлакоў на Волзе”, “Анну Карэніну”, “Лебядзінае возера”, ва ўсіх на слыху (прынамсі, у нашай краіне) – хоць аматары культуры, у адрозненне ад спажыўцоў дызайну, складаюць абсалютную меншасць насельніцтва. Але аўтар зручнай прылады, без якой цяжка ўявіць нашае жыццё, дзякуючы якой на добры лад перайначылі свой побыт цэлыя народы, хутчэй за ўсё так і застанеца “невядомым салдатам” тэхнічнага прагрэсу. Калі толькі нейкі навуковец не згадае ягонае імя ў спецыяльным даведніку.

Калі жывапісец, графік ці скульптар, дасягнуўшы паважнага ўзросту, адчувае патрэбу асэнсаваць зробленае і дзеля гэтага наладзіць персанальную выставу, ён звычайна ня мае праблемаў. Была б выставачная зала ды грошы на арэнду. Дызайнеру здзейсніць такую акцыю значна цяжэй. Няма ў нашай краіне такой завядзёнкі, не прынята лічыць працу дызайнера мастацтвам. Таму персанальная выстава дызайнера з больш як трыццацігадовым стажам Льва Іванавіча Талбузіна, што напачатку гэтага году праходзіла ў Менскім Палацы мастацтва, стала для гэтых сьценаў калі не сенсацияй, дык падзеяй даволі экзатычнай.

За сваё творчае жыццё Леў Іванавіч прыдумаў і давеў да ладу нямала рэчаў, зручных і карысных ў мірным побыце і вайскавай справе. На ягоную думку, рэч – гэта люстэрка часу і аўтапартрэт стваральніка, яна мае біяграфію, лёс і душу. Матэрыяльная культура заўжды праўдзіва апавядае пра свой час, тады як “прыгожае мастацтва” і “прыгожае пісьменства” могуць сьвядома ці падсвядома схлусіць.

Спадар Талбузін ня стаў рабіць вы-

ставу выключна для “сваіх”, для дызайнераў. Хоць і мог бы скласьці “творчую справаздачу” з макетаў, фотаздымкаў, прамысловых узораў – і, дальбог, было б на што паглядзець. Такі ход падаўся яму занадта прасталінейным. Ды і кола глядачоў хацелася пашырыць.

Дарэчы, “свае” для Льва Іванавіча ня толькі дызайнеры, але і мастакі-прылаладнікі. Ён сябра двух творчых саюзаў. Ягоную кераміку і медальернае мастацтва высока ацэньваюць і прафесійнікі і аматары прыгожага. Праўда, дызайн быў і застаецца для яго на першым месцы. Як творчасць, як праца, як філасофія жыцця.

Адзін з самых парадаксальных пісьменьнікаў мінулага стагоддзя Аскар Уальд лічыў, што мастацтва зусім не абавязкова быць карысным. Менавіта на гэтай тэзе была пабудаваная тэорыя і практыка “мастацтва дзеля мастацтва”. Леў Талбузін ніколі не называў сябе прыхільнікам гэтае канцэпцыі, але мяркуючы па тым, што я бачыў на ягонай выставе, думка пра самакаштоўнасць і самадастатковасць мастацтва яму вельмі блізкая.

Адзіная прызначэнне твораў, якія ён прадставіў на суд публікі – прыгажосць. Гэткія Багдановічавы ці Шагалавы васількі ў жыцце... Але не зусім. Бо на выставе панавала стэрыльная, даволі халодная прыгажосць – геаметрычны абстракцыянізм, які у чыстым выглядзе ў жыцці, у прыродзе не сустранеш. А каб не атрымалася “занадта”, каб прыгажосць не ператварылася ў сваю супрацьлегласць, каб эстэтычная формула не страціла рэальнага зместу, а

змест – сэнсу, ды яшчэ, каб глядачу было за што зачапіцца вокам, экспазіцыя дапоўнена, у нейкай ступені ўраўнаважана геаметрычнай у спалучэнні з прыроднымі формамі.

Дызайнер падсвядома шукае сістэму, лад, канструкцыю. Паўсюль. Сістэмны падыход да вырашэння праектнай задачы – галоўная асаблівасць дызайн-дзейнасці, якая вылучае яе сярод іншых відаў творчай працы. Мне падаецца, што звышзадачаю гэтай выставы было давесці глядачу, што бачнае ў і ўяўнае шматаблічна нашага сьвету складаецца з некалькіх элементаў. Каб іх падлічыць хопіць пальцаў адной рукі. Сімвалічна гэтыя элементы выяўленьня ў прадстаўленых мастаком геаметрычных формах.

Выявіць вобраз Сусьвету ў прастай, зразумелай грамадзе формуле людзі імкнуліся заўжды. Ставілі Зямлю на трох кітоў, раскладалі прастору на чатыры стыхіі, гук – на сем нотаў, сьвятло – на сем колераў, час – на дванаццаць сузор’яў.

Выстава Льва Талбузіна мела назву “Сёмы элемент”, што сьведчыць пра асаблівую пашану аўтара да гэтай сакральнай лічбы. Ад выставы ў мяне засталася ўражаньне, што “Сёмы элемент” – гэта чыннік, які робіць сістэму ўстойлівай, завершанай, самадастатковай, здольнай да самарэгуляцыі.

Згодна Бібліі, Бог стварыў Сусьвет за шэсьць дзён. Пяць дзён пайшло, так бы мовіць, на падрыхтоўку базы дзеля зьяўленьня на Шосты дзень “братаў нашых меншых” – жывёлаў і ўлюбёнай

Максім Багдановіч.

Мікола Гусоўскі.

Тадэвуш Касьцюшка.

Язэп Драздовіч.

цацкі Бога – чалавека. Самае цікавае, што пасля гэтага працэс выйшаў з-пад кантролю, пра што сьведчаць пазьнейшыя падзеі ў райскім садзе і за ягонымі межамі.

Плён шасьці дзён – шэсьць элементаў Сьветабудовы. Чалавек, хоць фармальна і належыць да Шостага дня стварэньня, але насамрэч скіраваны у дзень Сёмы, калі на сьвет мусіць зьявіцца ці то нечаканая, ці то мудра прадбачаная Богам, Непрадказальнасьць – сёмы, і, можа быць, галоўны элемент творчасьці.

Думаю, менавіта гэты “сёмы элемент” і дэклараваў Леў Талбузін у назьве выставы. Прынамсі, гэта было б лагічна.

Я раіў бы – Біблію, асабліва тую яе частку, дзе гаворка ідзе пра Сьветабудову – у якасьці вучэбнага дапаможніка праектанта. Як узор правільнай мэтадыкі вызначэньня стратэгічнай мэты, тактыкі дасягненьня яе праз паслядоўнае вырашэньне прыярытэтных задачаў на прамежкавых стадыях. Як кнігу,

Жанчына.

якая псіхалагічна рыхтуе чалавека да таго, што ня глядзячы на ўсе разьлікі і прыкладзеныя намаганьні, на ўсе разумовыя і фізічныя высілкі, у выніку атрымаецца ня тое, што хацелася. Біблія перасьцерагае ад спробаў перарабляць боскія істоты, і чалавека ў прыватнасьці, на свой капыл. Усё роўна нічога не атрымаецца. Праверана да нас. Прычым такімі асобамі як прарокі, апосталы і сам Збаўца.

У другой палове 70-х, калі я вучыўся на кафедры дызайну Беларускага тэатральнага-мастацкага інстытуту, Біблія, зразумела, не ўваходзіла ў спіс літаратуры, рэкамендаванай студэнту. А шкада. Дарэчы, вучыўся я пэўны час у Льва Іванавіча Талбузіна. Ён сам выхаванец гэтай жа кафедры. З яе першага выпуску. Скончыўшы інстытут атрымаў прапанову застацца выкладаць. Працуе на кафедры дагэтуль.

У адрозьненьне ад іншых дызайнераў, занятых у сістэме прафесійнай адукацыі, ён ніколі не лічыў патрэбным, не імкнуўся падмацаваць свой аўтарытэт, права на прафэсію і пасаду дысэртацыяй, навуковымі званьнямі. Да тэорыі ў дызайне увогуле ставіўся і ставіцца іранічна, больш верыць у інтуіцыю і практычны вопыт. Дызайнам лічыць толькі тое, што зроблена, што можна памацаць рукамі. Прынамсі, такім я яго памятаю з тых 70-х.

Сёньня ў нашай краіне колькасьць людзей, якія называюць сябе дызайнерамі, значна перавышае колькасьць усіх выпускнікоў адпаведнага факультэту БДТМІ – БелАМ (напачатку мастацка-прамысловы, цяпер факультэт дызайну і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва) за ўвесь час ягонага існаваньня. І нават, калі дадаць сюды выпускнікоў іншых беларускіх ВУН, што маюць да дызайну хоць якое дачыненне, усё роўна дыпламаваных дызайнераў будзе меней, чым дэклараваных. Бо сёньня дызайнерам лічыць сябе кожны, хто ўмее штосьці намаляваць з дапамогаю кампутара.

У тых, хто амаль сорок гадоў назад распачынаў у Беларусі справу, пазьней

названую экзатычным словам “дызайн”, і для каго гэтае слова дагэтуль захавала сакральны сэнс, такая сітуацыя выклікае дваістае пачуццё. З аднаго боку трэба радавацца, што дызайн пайшоў у народ, з другога – даводзіцца канстатаваць непазбежную ў такіх выпадках прафанацыю, інтэлектуальную дэвальвацыю прафесіі.

Амаль сорок гадоў назад шмат хто з тых першых меў наўную веру, што дастаткова эстэтызаваць побыт чалавека, каб змяніць яго самога ў лепшы бок, прычым – змяніць карэнна. Так у свой час вялікія Ле Карбюзые і Аскар Німатэр лічылі, што “правільнаю” архітэктураю можна лекаваць сацыяльныя хваробы.

Дызайнераў сёння – як сабак. Прыгожых рэчаў таксама паболела. А людзі ўсё тые ж... Як не прыгадаць філосафа, які хоць і жартам але вельмі сур’ёзна ставіў пытаньне: ці можна лічыць прагрэсам тую акалічнасьць, што людзеды карыстаюцца сталовым нажом і відэльцам?

Асабіста я ня маю адказу на гэтае пытаньне. Але дакладна ведаю іншае: чалавека, які нарэшце сеў за руль прыстойнай “іншамаркі”, зноў загнаць у “жыгуль” можна толькі пад пагрозай сьмерці.

Калі у 60-х гадах вышэйшае кіраўніцтва СССР дырэктыўным шляхам уводзіла ў краіне “тэхнічную эстэтыку” і “прамысловае мастацтва”, мала хто на версе ўсьведамляў далёкія наступствы гэтае акцыі. Хоць дызайнеры (па тым часе “мастакі-канструктары”) працавалі ў асноўным над унікальнымі ўзорамі і малымі серыямі (пры буйным тыражаваньні пачыналася “барацьба за эканомію”, і ад арыгінальнага дызайн-праекту мала што заставалася), сама наяўнасьць немалой колькасці людзей, чыёй прафесіяй было крытычнае асэнсаваньне рэчаіснасьці з мэтай яе паляпшэньня, аб’ектыўна дэстабілізавала сістэму. Дызайн-праект пачынаецца з пытаньня: “Каму гэта патрэбна і навошта?” Дызайнер дзейнічае згодна прынцыпу: “Ня вер праектнай задачы, складзенай у невядомых табе умовах”. Дастаткова перанесьці гэтыя пытаньні,

гэты прынцып з тэхнічнай сферы ў сацыяльную каб зрабіць дызайн апірышчам дэсідэнцтва. Разам з тым непрыхаваная арыентацыя на заходнія тэхналогіі і заходнія стандарты жыцця ўвогуле не сумяшчалася з “асобаю савецкай гордасьцю”, пра якую так пафасна пісаў Маякоўскі, з “савецкім образом жыцця”.

Калі сёння я чую, што “дэмакраты развалілі вялікую краіну”, я з пэўнай гордасьцю думаю пра ўнёсак, які ў гэтую паспалітую справу зрабілі дызайнеры. Для дзяржавы, пабудаванай на абсурдзе, здаровы сэнс – рэч небяспечная.

Бабы.

Сярод тых, хто распачынаў у Беларусі і СССР дызайнерскую справу, ідэалісты складалі абсалютную меньшасць, але менавіта яны стваралі прывабны вобраз прафесіі. Для большасці ж гэта была рэальная магчымасьць падвысіць свой сацыяльны статус, ператварыўшыся з проста канструктара ў “мастак-канструктара”. Былі людзі авантурнага складу, для якіх новая, яшчэ недастаткова акрэсленая (ці як кажуць, неінстытутаваная) сфера дзейнасьці давала прастору для дэмагогіі і несумленнага эксьперыментаў. Былі ў гэтай справе свае валанцёры, свае найміты-ланскнехты, свае рэкруты – людзі, якіх туды занесла насуперак іхняй волі.

“Рэкруты” можа і не зусім дакладнае вызначэньне. Але таго, хто планаваў сьцьвердзіцца ў “высокім мастацтве”, але так і ня здолеў узняцца вышэй

“нагляднай агітацыі”, “афармілаўкі” (фармальна маючы статус “дызайнера”), нельга назваць валанцёрам. Ды і

Пагона.

наймітам таксама. Ён і грошай ня мае і ідэі ня служыць.

Сярод іншых выкладчыкаў кафедры Леў Іванавіч вылучаўся тым, што шчыра гаварыў нам, студэнтам, пра несумяшчальнасць савецкай эканомікі і заходняга дызайну (а іншага, акрамя заходняга і быць не магло, бо дызайн народжаны рынкам); аб праблемах працаўладкавання, з якімі нам давядзецца сутыкнуцца пасля атрымання дыпламу; пра незапатрабаванасць грамадствам ведаў, які нам дае інстытут. І, нарэшце, пра тое, што выкладчыкі самі рухаюцца у новай справе навоабмацк. На ягоную думку, у нашых умовах дызайн – не дакладная навука, а нейкае падабенства шаманства.

Як я сёння разумею, ён даволі іранічна ставіўся да спробаў іншых выкладчыкаў уціснуць вельмі неакрэсленае і, мабыць, неабсяжнае разуменьне “дызайн” у шчыльныя рамкі так званага “функцыянальнага і сістэмна-струк-

турнага аналізаў”, але ўслых свайго стаўлення не выказваў. Шкадаваў аўтарытэт калегаў. Леў Іванавіч увогуле болей давярае інтуіцыі і густу, чым разьліку – які б дакладна ён ні быў. А галоўным крытэрыем прафесіяналізму лічыць – уменне працаваць зформай. У нейкай ступені ягоным крэда можна лічыць выслоўе, якое мы часта ад яго чулі: “Няма (для мастака, дызайнера) форм кепскіх, ёсьць формы недаведзеныя”

Сустрэўшы Льва Іванавіча на ягонай выставе, я запытаўся, ці па-ранейшаму ён ставіць форму над функцыяй, між тым як большасць ягоных калегаў – апалагеты функцыянальнага дызайну. І ў нас завязалася такая гутарка:

– Большасць паспяховай дызайнераў як раз працуюць над формай, – адказаў ён, – дызайн увогуле ніколі ня быў чыста функцыянальным. Проста ў розныя часы форме надавалася ўвагі больш ці менш. Калі дызайнер мае ўласны стыль (а “стыль” і “форма” – гэта вельмі блізкія па сэнсу разуменьні, часта – сінонімы), дык ён здолее пераканаць тэхнолага падагнаць функцыю пад эстэтыку. Скажу болей, эстэтычная форма заўжды функцыянальная. Мне даводзілася праектаваць такі складаны аб’ект як пульт кіравання паветраным рухам. Я браў удзел у распрацоўцы ваеннай тэхнікі, рабіў тэхніку бытавую. На гэтай выставе прадстаўлена мая кераміка. Я магу працаваць з металам. Я мог бы выставіць тут і зробленыя мною медалі, але палічыў, што гэта рэчы з іншага вобразнага шэрагу, і яны будуць разьбіваць цэльнасць экспазіцыі. Дык вось, усё пералічанае яднае ня толькі маё аўтарства, але найперш маё разуменьне формы. Іншы чалавек з іншым мастацкім і жыццёвым досьведам рабіў бы ўсе гэтыя рэчы інакш.

– Леў Іванавіч, калісьці ў нас казалі пра мастацтва, “нацыянальнае па форме і сацыяльнае па змесьце”. Сёння ж даводзіцца чуць, што мастак мусіць выбіраць, быць яму сучасным альбо нацыянальным. Маўляў, ва ўмовах гла-

балізацыі сумясыціць адно з другім немагчыма.

– Дасведчаны чалавек заўжды адрозніць фінскі дызайн ад нямецкага, нямецкі ад японскага і гэтак далей. Нацыянальная ментальнасць захоўваецца і ў эпоху высокіх тэхналогіяў. Іншая справа, калі нацыянальная форма трактуюцца прасталінейна, каб не сказаць – прымітыўна. Да прыкладу, як на БССРаўскім сцягу. Як ні крыўдна, часам досыць прасталінейна разумеюць нацыянальнасць і, адпаведна, нацыянальную форму ў мастацтве і сьвядомыя беларусы. Ёсць такія і сярод маіх калегаў па суполцы “Пагоня”. Яны мяркуюць, што наяўнасць у карціне ці графічным аркушы бел-чырвона-белай стужкі і верхніка з мечам можна апраўдаць адсутнасць прафесіяналізму.

– Дарэчы, наконт “Пагоні”... Вы аўтар аб’ёмнага эталону дзяржаўнага герба. Вашая “Пагоня” па форме сучасная?

– Гербу ня трэба быць занадта сучасным. Нават тыя народы, якія прыдбалі суверэнітэт толькі пасля таго, як разваліліся каланіяльныя імперыі еўрапейцаў, а раней у іх блізка не было ніякай дзяржаўнасці, стылізуюць свае гербы – “навадзелы” пад даўніну, пад еўрапейскае Сярэднявечча. А нашаму гербу і без таго ня менш як семсот гадоў. Мы, мастакі, што напачатку 90-х гадоў працавалі над гербам нашай дзяржавы, імкнуліся не здзівіць людзей арыгі-

Рука.

нальнай трактоўкай, а падкрэсьліць гістарычную пераемнасць, генетычную сувязь гербу адроджанай беларускай дзяржавы з гербамі Вялікага Княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай абодвух народаў, Беларускай Народнай Рэспублікі. Нашыя суседзі летувісы пайшлі іншым шляхам. Яны насамрэч зрабілі сабе герб “сучасным”. Як на маю думку, герб Летувы – аргумент на карысць нашай канцэпцыі, нашай эстэтыкі, нашай праваты.

– Адзін ваш калега, беручы да ўвагі разнастайнасць вашых творчых інтэрэсаў, назваў вас “чалавекам эпохі Адраджэння”. Такія як вы, на ягоную думку, рэдка зьяўляюцца ў нашым часе, калі што ні спецыяліст, дык вузкі.

– Ня так ужо тая эпоха Адраджэння адрозніваецца ад нашага часу. Гэта нам здалёк падаецца, што тады грамадства складалася выключна з асобаў цэльных і адначасова шматгранных. Насамрэч і тады была эліта, творцы, і былі рамеснікі. Былі тыя, хто трымаў у галаве Сусвет, і вузкія спецыялісты, што мелі хлеб са сваёй канкрэтнай справы і нішто іншае іх не цікавіла. Абраўшы творчасць як лад жыцця, чалавек мусіць быць гатовым да таго, што яму можа неаднойчы давядзецца мяняць ня толькі спецыялізацыю, але і нават прафесію. Асабліва ва ўмовах сацыяльнай і эканамічнай нестабільнасці. Мы імкнемся давесці гэта нашым студэнтам, даць ім веды і прафесійныя навыкі, якія б дазволілі ім пры неабходнасці сьцьвердзіць сябе ня толькі ў той галіне, што прапісаная ў дыплеме, але і сумежных, і ў даволі далёкіх. Але ўсё прадугледзець немагчыма. Вось, ты, калі вучыўся на дызайнера, збіраўся быць журналістам?

Вядома ж, не збіраўся... І разьвіваючыся з маім суразмоўцам, падумаў: “Цікава, а ці можна стаць дызайнерам, скончыўшы журфак?”